

3. Případová studie ukrajinských pracovních migrantů v ČR a jejich rodin na Ukrajině (se zaměřením na analýzu remitencí)

Wadim Strielkovski, Ondřej Glazar

V roce 2010 byl zahájen tříletý projekt financovaný GAČR s názvem Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Česko jako cílovou zemi a Ukrajinu jako zemi zdrojovou (se zvláštním zaměřením na analýzu remitencí)¹⁶. Výzkumný tým¹⁷ uskutečnil v červenci a srpnu 2011 případovou studii na Západní Ukrajině. Pro zmapování rozvojového potenciálu remitencí je právě Ukrajina, jako nejdůležitější zdrojová země pracovní síly mimo EU, velmi vhodná. Přesto, že o dopadech pracovních aktivit Ukrajinců na Česko i Ukrajinu existují některé výzkumy, tolik důležitá komplexnější analýza dopadů zahraničních pracovních aktivit na českou ekonomiku (a následně i společnost), stejně jako detailnější výzkum výše a užití remitencí odeslaných z ČR na Ukrajinu před zahájením tohoto projektu chyběly.

Kvůli přetrvávajícím politickým a sociálně-ekonomickým problémům je pracovní emigrace z Ukrajiny dlouhodobě na velmi vysoké úrovni. Podle Světové banky v roce 2005 počet emigrantů pocházejících z Ukrajiny činil přes 6 miliónů lidí, což představovalo 13,1 procenta obyvatel. „Top 10“ cílových zemí tvořily: Rusko, USA, Polsko, Izrael, Kazachstán, Moldavsko, Německo, Bělorusko, Španělsko a Kanada. Pokud jde o migraci kvalifikovaných pracovníků, tzv. odliv mozků, tak počet ukrajinských emigrantů s vysokoškolským diplomem představoval kolem šesti procent (odešlo například kolem 1,1 procenta lékařů vyškolených na lékařských fakultách ukrajinských univerzit) (Docqueir a Marfouk, 2004).

¹⁶ Více informací o projektu lze najít na následujících www stránkách: <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GAP404%2F10%2F0581> a <http://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/geomigrace/projekty.html>

¹⁷ Na projektu se podílí odborníci z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecké fakulty UK v Praze, Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK v Praze a Centra Výzkumu Globální Změny AV ČR, v.v.i..

Ačkoliv se po tzv. Oranžové revoluci objevily oficiální pokusy podnítit návrat Ukrajinců zpět do vlasti a omezit další emigraci, v roce 2010 již žilo v zahraničí kolem 14,7 procenta krajanů, tedy ještě více než o pět let dříve. Většina z nich v post-sovětských státech, dále pak v Polsku, Velké Británii, České Republice, Portugalsku a Itálii (UNPD, UNHCR, Development Prospects Group, 2010)¹⁸. Ačkoliv se Česká republika neobjevuje na seznamu „Top 10“ destinací, ukrajinští přistěhovalci představují nejvyšší podíl ze všech migrantů v ČR - na základě statistik služby cizinecké policie ČR mělo v ČR k prosinci 2010 povolený pobyt 124 339 Ukrajinců (z toho 46 840 mělo trvalý a 77 499 dlouhodobý pobyt)¹⁹. Občané Ukrajiny dlouhodobě představují nejpočetnější skupinu cizinců v České republice²⁰, mají nejvyšší podíl na českém pracovním trhu (po občanech Slovenska) a proto reprezentují nejdůležitější zdroj levné pracovní síly v české ekonomice (Český statistický úřad, 2010)²¹.

I proto je důležité zkoumat, jaký má ukrajinská migrace význam pro českou ekonomiku, jaký je objem remitencí a jaké jsou jejich dopady na domácnosti na Ukrajině. Projekt je založen na analýze dat, která ukrajinští respondenti poskytují v rámci longitudinálního šetření (deníkové záznamy), dotazníkového šetření a během interview. Mimo jiné se v projektu zjišťuje, zda se část peněz vydělaných zahraničními pracovníky investuje v ČR a pokud ano, jakým způsobem a v jakých sektorech ekonomiky. Zmapování výdajů ukrajinských migrantů v ČR pomůže pochopit základní podobenství a odlišnosti mezi výdajovou strukturou českých domácností a ukrajinských migrantů a jejich rodin. Data získaná během šetření jsou doplňována příslušnými ekonomickými ukazateli poskytovanými ČSÚ a ČNB.

Podle odhadů světové banky činily za rok 2010 remittance přicházející na Ukrajinu 5,4 miliardy dolarů, což jí řadilo na 21. místo na světě²². Odhad výše remitencí odcházejících z ČR na Ukrajinu není jednoduchý. Z celkového vzorku 359 dotazovaných v rámci projektu GAČR výši remitencí posílaných z ČR na Ukrajinu v roce 2010 uvedlo pouhých 22 procent respondentů a v roce 2011 ještě o pět procent méně. Výše respondenty vykázaných remitencí se

¹⁸ Viz <http://esa.un.org/migration>

¹⁹ Viz <http://www.policie.cz/soubor/tdu-12-2010-pdf.aspx>

²⁰ Viz http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu

²¹ Viz http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/datove_udaje/ciz_zamestnanost

²² Viz <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?CNO=2&Step=12&id=4>

pohybovala od 100 USD do 5,000 USD v roce 2010 a od 50 USD to 4, 000 USD v roce 2011. Patrné je snížení průměrné hodnoty remitencí posílaných z ČR do Ukrajiny v čase: z průměrných 2,500 USD v roce 2010 na 2,000 USD v roce 2011. Tento pokles můžeme přičíst důsledkům ekonomické krize. Na základě zjištěných zkušeností (byť z nereprezentativního vzorku respondentů) vzhledem k výše uvedenému počtu oficiálně cizineckou policií registrovaných Ukrajinců pobývajících v ČR by se dalo velmi zhruba odhadnout, že výše remitencí, posílaných z ČR na Ukrajinu se může pohybovat mezi 200-250 mil. USD ročně.

Je ale ihned patrné, že oficiální statistiky nezahrnují neoprávněně působící pracovní migranty (zejména z Ukrajiny – viz např. Drbohlav a Lachmanová (2008). Přesto, že data o těchto migrantech oficiálně neexistují, dá se předpokládat, že v Česku může pobývat až kolem dalších 50,000 až 100,000 nelegálních pracovníků z Ukrajiny (MV ČR 2006)²³. Pokud vezmeme do úvahy i tyto pracovníky, náš odhad remitencí, posílaných ukrajinskými pracovníky z ČR na Ukrajinu, může vyšplhat na 450-490 mil. USD.

Důležitou otázkou výzkumu rovněž bylo, zda jednotlivé charakteristiky mají dopad na migrační a remitenční rozhodování jedinců. A pokud ano, o jak velký dopad se jedná. Další podstatnou otázkou je, jaké vlastnosti domácností a jejich členů ovlivňují migrační rozhodování (především kteří členové domácnosti migrují za prací nejčastěji).

K zodpovězení výzkumných otázek bylo provedeno porovnání vlastností respondentů žijících a pracujících v ČR s celým vzorkem respondentů dotazníkového šetření²⁴. Tady je třeba ihned podotknout, že data ze šetření nebyla reprezentativní a tudíž je velmi problematické zobecňovat výsledky šetření pro nějaké kvalitativní závěry. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že

²³ „Např. tehdejší ministr práce a sociálních věcí Nečas se 9. května 2007 vyjádřil, že počet migrantů pracujících v Česku neoprávněně může být totožný s počtem ekonomicky aktivních legálně působících migrantů“ (Nečas 2007 – viz Drbohlav, Lachmanová 2008) – ten mohl být v dané době cca 250 tis.

²⁴ Model byl otestován pomocí údajů získaných z vlastního dotazníkového šetření na Ukrajině zahrnujícího 100 domácnosti a 359 respondentů. Pro úplnost je třeba dodat, že ne všichni respondenti byli migranti – pro kontrolu byl použit vzorek „nemigrantů“ – lidí, kteří nikdy neopustili Ukrajinu. Pro výpočet modelu byl použit statistický balíček eViews.

metoda zvolená k výběru respondentů v projektu GAČR se často používá mnoha dalšími vědci, a proto výsledky šetření obsahují užitečné a důležité informace (viz například studii Fawcetta a Arnolda, 1987).

Výsledky (viz. Tab. č. 1) ukázaly, že individuální charakteristiky členů domácnosti hrají významnou úlohu v migračním rozhodování. Je mnohem pravděpodobnější, že potenciální migrant je ženatý muž ve věku mezi 25 a 54 lety. Potenciální migrant má také obvykle relativně lepší vzdělání (většinou středoškolské), než je tomu u zbytku populace. Lze tedy říci, že jsou to tzv. živitelé rodin, kteří nejčastěji odchází za prací do zahraničí a budou posílat domů peníze.

Tabulka 3.1: Porovnání základních charakteristik migrantů a „nemigrantů“ z vlastního dotazníkového šetření v roce 2010 (Západní Ukrajina)

	<i>Celková populace (vlastní šetření)</i>	<i>Migranti (vlastní šetření)</i>
<u>Věk</u>		
0-14	11.2%	0.0%
15-24	20.7%	3.9%
25-39	28.3%	40.2%
40-54	27.7%	52.0%
54 a více	12.0%	3.9%
<u>Populace 18-54</u>		
Muži	51.0%	67.3%
Ženy	49.0%	32.7%
<u>Úroveň vzdělání</u>		
Základní	28.6%	9.8%
Středoškolské	54.1%	71.6%
Vysokoškolské	17.4%	18.6%
<u>Rodinný stav</u>		
Ženatí	54.0%	75.4%
Svobodní		24.6%

Výsledky modelu tedy částečně potvrdily hlavní hypotézu, která se nejčastěji objevuje ve světové odborné migrační literatuře, která uvádí, že typický migrant je nejčastěji dobře vzdělaný muž. Poněkud v rozporu s ostatními zjištěními

popsanými v migrační literatuře bylo zjištění, že typický ukrajinský imigrant v ČR je muž v manželském svazku. Literatura většinou uvádí, že je typický migrant muž obvykle svobodný a typická migrantka žena je obvykle vdaná.

Co se týká vztahu mezi migrací a vzděláním, literatura nepřináší v tomto směru jasnou odpověď; nicméně odhad daného modelu ukázal, že vzdělání (jak středoškolské, tak i vysokoškolské) je pro rozhodnutí k migraci významné (migranti mají vyšší vzdělání ve srovnání s průměrnými obyvateli-nemigranty). Vzdělávání hraje významnou úlohu pro migrační rozhodování ukrajinských pracovníků i přesto, že většina pracovních míst v ČR, na kterých pracují, je určena pro osoby s nízkou kvalifikací. Zdá se tedy, že v případě ukrajinských pracovních migrantů dobré vzdělání není nezbytným předpokladem pro zajištění dobře placených pracovních míst. Toto zjištění je poněkud v rozporu s některými autory věnující se migraci (například Borjasem (viz Borjas, 1999). Vysvětlením může být, že návratnost lidského kapitálu na Ukrajině není dost vysoká a proto vzdělaní lidé mají menší šance udělat kariéru doma a proto akceptují nekvalifikované práce v zahraničí.

Na odchod má podle analýzy vliv rodinný příjem. To znamená, že čím vyšší příjem má daná domácnost, tím méně migrantů odchází. Toto zjištění může znamenat, že příznivý hospodářský a politický vývoj na Ukrajině by nevyhnutelně mohl vést ke klesajícímu počtu migrantů z této země, a to i do ČR.

Naopak se nepotvrdilo, že by pro migrační rozhodování byla signifikantní velikost rodiny, tedy, že by z rodin s více členy odcházelo více migrantů.

Celkově je tedy možné předpovídat, že příznivý hospodářský a politický vývoj na Ukrajině by mohl pravděpodobně vést ke klesajícímu počtu emigrantů z Ukrajiny do ČR a tudíž i ke klesajícímu počtu remitenčních převodů. V této souvislosti se ale dá prohlásit, že pokud jde o českou migrační politiku, všechno naznačuje, že ze strany České republiky zatím nebylo vyvinuto dostatečné úsilí pro účinně ovlivňování ukrajinské pracovní migrace. ČR by se přitom mohla pokusit využít zkušeností z projektu Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků nebo lépe nastavit a zatraktivnit pro kvalifikované Ukrajince systém Zelených karet.

Pokud by byl zájem ČR podpořit ekonomický rozvoj Ukrajiny, tak lze konstatovat, že by k tomu mohlo mimo jiné přispět omezení restrikcí pro vstup do země a na pracovní trh a následně podpora efektivních forem převodu remitencí. Remitence zasílané na Ukrajinu přispějí ke zvýšení životní úrovně,

což nepochybně povede k poklesu příchozí migrace do ČR. Studie v rámci projektu GAČR ukazuje, že příchozí migrace by mohla být odvrácena zvyšováním blahobytu domácnosti, převážně žijících z remitencí, a remitence představují nejlepší prostředek, jak tohoto dosáhnout, a to s nízkými náklady pro český stát.

Použité zdroje:

BORJAS G. J. (1999): *Heaven's Door*. Princeton University Press.

DOCQUEIR, F. – MARFOUK, A. (2004): *Measuring the International Mobility of skilled workers: 1990-2000*. The World Bank, WPS3381.

DRBOHLAV, D., LACHMANOVÁ, L. (2008): *Irregular Activities of Migrants in the Czech Republic: a Delphi Study about Adaptations in a Globalising Economy*. In: Dostál, P. (ed.): *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*. Charles University in Prague, Faculty of Science, Prague, s. 129–156.

FAWCETT J. T. – ARNOLD F. (1987): *The Role of Surveys in the Study of International migration: An Appraisal*. *International Migration Review* 21(4): 1524-1540

Víte již...?

- ✓ *Které země představují tradiční cílové destinace ukrajinských migrantů a nakolik je významná Česká republika?*
 - ✓ *Jaký je hrubý odhad výše remitencí za rok putujících z České republiky na Ukrajinu?*
 - ✓ *Jaký je podle výsledku šetření profil průměrného ukrajinského migranta a co tento výsledek dokládá?*
 - ✓ *Proč podle autorů studie nezohledňují ukrajinští migranti tolik své vzdělání a berou i níže kvalifikovanou práci v zahraničí?*
-